

A Magyar Rétegtani Bizottság által jóváhagyott geokronológiai és kronosztratográfiai terminusok

Császár Géza¹

A földtudományok, ezen belül a geológia az utóbbi 3-4 évtizedbeli rohamos fejlődése következtében új meg új tudományterületek születtek, ami együtt járt új terminus technikusok létrejöttével főként az új tudomány-területeken, de jelentős mennyiségű új szó jelent meg a korábbi, immár hagyományosnak tekinthető tudományágak területén is. Ezzel összhangban egyre kaotikusabbá vált szakkifejezéseink írásmódja. Érzékelve ezt a helyzetet az MTA Földtani Tudományos Bizottság kezdeményezésére több mint egy fél évtizede a társ-tudományos bizottságokkal összefogva egy Helyesírási ad hoc Bizottság jött létre, amely feladatául tűzte ki, hogy a lehetőségek függvényében egy javaslatot dolgozzon ki a szakkifejezések írásmódjára vonatkozóan, és tegyen kísérletet a javaslatnak a geológiai tárgyú tudományos bizottságok által történő elfogadtatására. A kezdeti látszólagos sikerek ellenére az egyeztető tevékenység megszakadt. Időközben a különböző földtani kiadványok szerkesztőbizottságai (főként a Földtani Közöny, valamint a MÁFI Szerkesztőbizottsága) is egyre tarthatatlanabbnak találták a helyzetet és lépéseket tettek a megoldás irányában.

A Magyar Rétegtani Bizottság alapos előkészítő munka után áttekintette az érdekeltségi területére eső kérdéseket, és az itteni legellentmondásosabbnak talált geokronológiai és kronosztratográfiai nomenklátúra és terminológia területén az alábbi jegyzéket fogadta el, melyet jó szívvvel ajánl minden szakembernek és szerkesztőbizottságnak napi alkalmazásra. Egyúttal jelezni kívánjuk, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat egyetlen folyamatosan megjelenő kiadványában a rétegtani terminusokat a folyóirat következő számától kezdve ennek megfelelően fogjuk írni.

Geokronológiai terminusok:

eon, idő (éra), időszak, kor, korszak, alkorszak, kron

Kronosztratográfiai terminusok:

eonotéma, időtéma (ératéma), rendszer, sorozat, emelet, alemelet, kronozóna

A továbbiakban a geokronológiai–kronosztratográfiai egységterminusok csökkenő rangú párokban, együtt kerülnek felsorolásra.

eon–eonotéma:

fanerozoikum, proterozoikum, archaikum, (afanerozoikum)

idő (éra)–időtéma (ératéma):

kainozoikum, mezozoikum, paleozoikum, neoproterozoikum, mezoproterozoikum, paleoproterozoikum

¹ Magyar Állami Földtani Intézet, 1143 Budapest Stefánia út 14.

időszak-rendszer:

negyedidőszak (csak geokronológiai értelme van!), kvarter (geokronológiai és kronozstratigráfiai értelemben is), neogén, paleogén, kréta, jura, triász, perm (csak jelzőként: permi), karbon, devon, szilur, ordovicium (csak jelzőként: ordoviciumi), kambrium (csak jelzőként: kambriumi)

kor-sorozat:

holocén, pleisztocén, pliocén, miocén, oligocén, eocén, paleocén, késő-kréta (geokron.), felső-kréta (kronozstr.), középső-kréta (geokron. és kronozstr. egyaránt, de nem hivatalos kategória), kora-kréta (geokron.), alsó-kréta (kronozstr.), késő-jura (geokron.), felső-jura (kronozstr.), malm (mindkettőre, nem hivatalos kategória), középső-jura (geokron. és kronozstr. egyaránt), dogger (mint az előző, de nem hivatalos kategória), kora-jura (geokron.), alsó-jura (kronozstr.), liász (de mindkettőre, nem hivatalos kategória), késő-triász (geokron.), felső-triász (kronozstr.), középső-triász (mindkettőre), kora-triász (geokron.), alsó-triász (kronozstr.), késő-perm(i) (geokron.), felső-perm(i) (kronozstr.), lopingi (mindkettőre), középső-perm(i), guadalupi (mindegyik mindkettőre), kora-perm(i) (geokron.), alsó-perm(i) (kronozstr.), ciszurali (mindkettőre), késő-karbon (geokron.), felső-karbon (kronozstr.), pennsylvaniai (mindkettőre), kora-karbon (geokron.), alsó-karbon (kronozstr.), mississippi (mindkettőre), késő-devon (geokron.), felső-devon (kronozstr.), középső-devon (mindkettőre), kora-devon (geokron.), alsó-devon (kronozstr.), pridoli (mindkettőre), ludlowi (mindkettőre) ez utóbbi kettő együtt = késő-szilur (geokron.), felső-szilur (kronozstr.), wenlocki (mindkettőre), llandoveryi (mindkettőre), ez utóbbi kettő együtt = kora-szilur (geokron.), ill. alsó-szilur (kronozstr.), késő-ordovicium(i) (geokron.), felső-ordovicium(i) (kronozstr.), középső-ordovicium(i) (mindkettőre), kora-ordovicium(i) (geokron.), alsó-ordovicium(i) (kronozstr.), késő-kambrium(i) (geokron.), felső-kambrium(i) (kronozstr.), középső-kambrium(i) (mindkettőre), kora-kambrium(i) (geokron.), alsó-kambrium(i) (kronozstr.)

korszak-emelet:

gelasi, piacenzai, zanclai, messinai, tortonai, serravallei, langhei, burdigaliai, aquitaniai, katti, rupeli, priabonai, bartoni, lutetiai, ypresi, (cuisi), thaneti, selandi, dániai, maastrichti, campaniai, santoni, coniaci, turon, cenoman, albai, apti, barremi, hauterivi, valangini, berriasi, (senon), (gault), (neocom), (rjazanyi), tithon, kimmeridgei, oxfordi, callovi, bath, bajoci, aaleni, toarci, plienschachi, sinemuri, hettangi, (portlandi), (volgai), rhaeti, nori, karni, ladin, anisusi, olenyoki, indusi, (szkíta), (nammali), changhsingi, wuchiapingi, capitani, wordi, roadi, kunguri, artyinszki, szakmarai, asszeli, (thüringiai), (saxoniai), gzseli, kaszimovi, moszkvai, baskír, szerpuhovi, viséi, tournaisi, (stephaniai), (weszfáliai), (namuri), famenni, frasni, giveti, eifeli, emsi, prágai, lochkovi, (siegeni), (gedinni), ludfordi, gorsti, homeri, sheinwoodi, telychi, aeroni, rhuddani, darriwili, ashgilli, caradoci, llandeiloi, llanvirni, arenigi, tremadoci, (trempealeau), (franconi), (dresbachi), (leni), (atdabani), (tommoti), (nemakiti)

alkorszak–emelet:

vraconi, clansayesi, gargasi, bedouli, doméri, carixi, lotharingiai, sevati, alaun, laci, tuvali, juli, cordevolei, longobárd, fassai, illír, pelsoi, bithyniai, égei, spathi, smithi, dieneri, griesbachi

regionális korszak – emelet:

romániai, dáciai, pontusi, pannóniai, szarmata, badeni, kárpáti, ottngangi, eggenburgi, egri, kiscelli

A geokronológiai egységek többségénél az adott időintervallum tovább-tagolására a kora-, középső- és késő- előtag alkalmazásával nyílik lehetőség (pl. kora-eocén) a kronosztratigráfiai egységek továbbtagolására ugyanakkor az alsó-, középső- és felső-használata szolgál. Az előbbi esetben a földtani események idejét tudjuk kifejezni, az utóbbi esetben pedig az idő manifesztálódását tükröző kőzet (rétegsor) tagolására van lehetőség. A könnyebb megértés kedvéért álljon itt két példa mondat: A mai Dunántúli-középhegység területén a késő-krétában fokozatosan nyomult előre a tenger északkeleti irányban; A gerecsei alsó-kréta sorozat majdnem kizárólag törmelékes képződményekből áll. A geokronológiai (esemény, tehát idő-jellegű) jelenségek és események a megfelelően megválasztott geokronológiai és kronosztratigráfiai egységterminusok és a hozzájuk tartozó nevezéktani egységek segítségével a fenti példán túli esetekben is megkülönböztetendők a kronosztratigráfiai (a kalapálható képződményekre, tehát lényegében a kőzetre utaló) jelenségektől. Ide tartozó geokronológiai példák: A Neo-Tethys-óceán kialakulása a triász időszak folyamán vette kezdetét; vagy: A világ-méretű tengerszint-emelkedés az albai korszak végén következett be. Kronosztratigráfiai példák: A perm rendszert Magyarországon többnyire vörös színű, szárazföldi eredetű törmelékek alkotják; vagy: Az egri emelet Magyarországon pelites és homokos képződményekből áll.